

Sociální kompetence edukátora

Dana Knotová

Klíčová slova: reforma výchovy a vzdělávání, charakter a funkce současné školy, profesní činnosti edukátora, profesní kompetence edukátora, sociální kompetence edukátora

Závažné společenské změny, které ve společnosti v 90. letech nastaly, přináší větší rozsah práv, ale i povinností a svobod člověka. Změny působí na společnost jako celek a zprostředkovaně (také modifikovaně) se přenášejí na všechny její části. Reálné podmínky života v oblasti ekonomické, politické, kulturní a sociální se výrazně proměňují a jejich reflexe je nezbytná pro formování požadavků na proměny výchovy a vzdělávání.

Diskuse vedené potřebami změny probíhají na mezinárodní úrovni v souladu se snahami o sjednocování Evropy, ale samozřejmě také v jednotlivých národních státech. Usiluje se o provedení širokých reforem, stanovují se smysluplné priority, které dle různých autorů povedou k obdobným cílům. Přehledně o těchto prioritách pojednává publikace o reformách v povinném vzdělávání v zemích Evropské unie v letech 1984–94 (A Decade of Reforms, 1997), v níž lze cíle reforem shrnout následně:

1. Zajištění rovnosti vzdělávacích příležitostí, omezení sociálního vyloučení (z důvodů sociálních, ekonomických, zdravotních, sexuálních, etnických, věkových a dalších) a realizace pozitivní diskriminace kdekoli a kdykoli je třeba.
2. Poskytnutí základního vzdělání celé populaci. Rozdíly lze nalézt v chápání pojmu základní vzdělání. Převážně jde o tendenci k prodloužení povinné školní docházky a k rozšíření vzdělávacích obsahů.
3. Zvýšení stability a současně usilování o sociální změnu. Zdánlivě jde o kontradikci, ale autoři ji chápou komplementárně. Na jedné straně stojí předávání vědomostí s ohledem na kulturní a historické dědictví země a obecně humanity, na straně druhé posilování inovací a sociální mobility prostřednictvím kvalitního vzdělání.
4. Přípravení dětí na dospělost a profesní život, na život v rodině a společnosti. Zdůrazňován je úkol vychovat občana demokratické společnosti a také jedince schopného kvalitně prožívat volný čas a rodinný život.
5. Motivace k dalšímu učení a k připravenosti na měnící se svět. Jedná se také o neformální celoživotní vzdělávání, o podporu zvědavosti, otevřenosti a tvořivosti.

6. Zajištění dobrého života dětem ve škole. Cílem je zdůraznit význam přítomného života dítěte, protože škola není pouhou přípravou na budoucnost (dospělost), důležité je dítěti pomáhat a vycházet vstříc jeho aktuálním potřebám.

Edukace – výchova a vzdělání – má plnit klíčovou úlohu v individuálním i společenském rozvoji jako jeden z jeho hlavních prostředků. Jako hlavní cíle lze uvádět vytváření rovných vzdělávacích příležitostí, podporu motivace k celoživotnímu učení a zajištění kvalitního vzdělávání, které povede k osvojení kompetencí nezbytných pro osobní, občanský a pracovní život.

Reformy se úzce dotýkají výchovně-vzdělávacích institucí a edukátora (pedagoga, učitele). Za velmi důležitou je oprávněně považována škola. Škola je institucí a zařízením s mnoha funkcemi. Funkce školy, které jsou obsaženy v primárním procesu výchovy a vzdělávání a naplňují se především vyučováním, je možno obecně vymezit jako kvalifikační, selekční a personalizační. V současné době je akceptována myšlenka, že přibývají integrační a metodologicko-koordinační funkce školy a výrazně se profiluje socializační funkce, která školu odlišuje od různých jiných vzdělávacích institucí. V české pedagogice se funkcím školy věnuje například Walterová (2001), která také vymezuje její specifické charakteristiky:

- a) Utváření norem a návyků důležitých v demokratické společnosti, škola by se měla stát komunitou a předobrazem demokratického společenství, v němž fungují mechanismy vzájemné komunikace, spoluúčast všech aktérů školy na rozhodování, týmová spolupráce, plnění rolí v týmu a konsenzuálního naplňování společných strategií rozvoje.
- b) Vytváření prostředí bezpečí a vzájemné důvěry, v němž jsou formovány mechanismy obrany proti škodlivým vlivům a násilí. Škola se musí vymezit vůči hromadným sdělovacím prostředkům, reklamě a informačním médiím, z nichž jsou získávány roztržité informace, nezřídka záměrně deformované. Naučit se využívat média v pozitivním smyslu, přijímat je jako atraktivní zdroj informací.
- c) Příprava dětí a mládeže na život v otevřeném evropském prostoru, který jim nabídne nové příležitosti, ale také bude vyžadovat větší zodpovědnosti k sobě samým a ke společenství. Podpora solidarity a spolupráce a také rozvíjení předpokladů pro nezávislost, samostatnost a zdravé asertivní vystupování a jednání.

V souladu s těmito charakteristikami je vhodné připomenout četné diskuse o chápání školy jako pospolitosti. Pospolitosti jsou vymezovány svými hodnotami, názory a přesvědčeními, v nichž dochází k vytváření podmínek pro posun, který lze charakterizovat od vyjádření „já“ k „my“. Royal a Rossi (1996) vymezují pro školu jako pospolitost za klíčové především ote-

vřenou komunikaci, široce koncipovanou participaci, převahu týmové práce a respektování rozmanitosti. Učitelé a žáci sdílejí společně vize budoucnosti školy, hlásí se ke stejnému souboru hodnot, snaží se o vzájemnou důvěru a respekt, snaží se oceňovat úspěch a snahy každého, kdo ke škole a do školy patří. Pospolitosti se více spoléhají na normy, účely, hodnoty, profesionální socializaci, kolegiální a respektování přirozené vzájemné závislosti.

Nové podmínky výchovy a vzdělávání, změny v charakteristikách výchovně-vzdělávacích institucí a také funkcích školy přináší velké nároky na edukátora, pedagoga. Stoupají nároky na jeho činnosti a mění se jeho role. Zaměříme-li pozornost na edukátory působící mezi mládeží, kteří jsou profesionály, pak můžeme především hovořit o učitelích, vychovatelích, mistrech odborného výcviku, animátorech volného času, speciálních pedagogích, poradenských pracovnících. Je to profese náročná, vyžadující odbornou kvalifikaci, jejímž předpokladem je akceptování potřeby celoživotního vzdělávání.

Profese edukátora je založena na odborných interdisciplinárních znalostech předmětových, profesně pedagogických a pedagogicko-psychologických, ale také na osobnostních kvalitách. Osobností edukátora se zabývá mnoho autorů, stanovují se na ni oprávněně vysoké požadavky, ale někdy bychom mohli konstatovat, že na základě teorií bychom mohli hovořit o nadpozemské bytosti, kombinaci světce, Matky Terezy a někdy i Jamese Bonda.

Edukátor-pedagog by měl být člověk s úctou a láskou k práci, přírodě a umění, měl by mít schopnost relaxe a sebekritiky, empatie, měl by ovládat výchovné a vzdělávací strategie, být odpovědný, aktivní, kritický a rezistentní proti negativním vlivům, měl by respektovat principy humanitní morálky a lidské solidarity a jistě by bylo možné doplňovat i mnohé další charakteristiky.

Kvalita edukátora je podmíněna také kvalitou jeho vzdělávání. Je spojována s profesionalitou, profesionálními kompetencemi. Profesní kompetence jsou chápány jako komplexní způsobilost k úspěšnému výkonu povolání. Zahrnoují znalosti, dovednosti, postoje a zkušenosti, osobnostní charakteristiky. Mají stránku:

1. obsahovou, věcnou,
2. dovednostní – psychopedagogické dovednosti, komunikativní, tvůrčí, metodologické, informační,
3. osobnostní – způsob uvažování o světě, pojetí života, hodnoty, kognitivní úroveň, autentičnost, akceptace, postoje, vztah, empatie, očekávání, nadšení pro obor, kultura jednání (Švec, 1998).

Kasíková a Vališová (1994) vymezují ve své práci sociální kompetence jako přiměřené používání motorických, duševních a emocionálních způsobů

chování, schopností, postojů a dovedností tak, aby bylo možno vyrovnat se s konkrétními a důležitými životními situacemi. Ve vztahu k pedagogovi je sociální kompetence chápána jako vhodné profesní chování a jednání, umění vnímat procesy skupinové dynamiky, vhodně na ně reagovat a usměrňovat je, rozumět procesům vývoje mládeže, být schopen týmové práce. Sociální kompetence je obecně výsledkem sociální zralosti. Sociálně kompetentní jedinec se vyznačuje těmito charakteristikami:

- je dobrým posluchačem,
- je přirozeně komunikativní,
- je vyrovnaný a optimisticky laděný,
- v jednání a řešení problémů je konstruktivní,
- dokáže svým chováním druhé uvolnit,
- rád poznává prostřednictvím komunikace ostatní lidi,
- má všestranné zájmy a je v mezilidských kontaktech zvědavý,
- má pozitivní vztah k lidem i k sobě samému,
- má schopnost rozvíjet pozitivní osobnostní rysy lidí,
- je taktní, tolerantní, citlivý,
- dokáže přiměřeným způsobem pochválit i kritizovat,
- je schopen cíleně ovlivňovat a regulovat interpersonální vztahy, také vztah k sobě samému.

Sociálně kompetentní pedagog je schopen přispívat k utváření sociálních kompetencí vychovávaných, které se pozitivně odrážejí v celkovém sociálním klimatu výchovně vzdělávacích institucí a jako vlastní osobnostní kvalitu je vychovávaní mohou uplatňovat mimo instituci.

Obrátíme-li pozornost k již zmiňovaným funkcím výchovně vzdělávacích institucí, z nich především školy, považujeme za vhodné připomenout také různé cíle výchovy a vzdělávání, které vymezené funkce respektují. V Evropě je za prestižní považována formulace cílů v tzv. Delorově koncepci čtyř pilířů:

1. učit se poznávat,
2. učit se žít společně s ostatními,
3. učit se jednat,
4. učit se být.

Jednotlivé výchovně vzdělávací cíle mohou být naplňovány prostřednictvím profesionálních kompetencí edukátora, pedagoga.

Odborná konference pořádaná v Praze v září tohoto roku byla věnována učitelům jako profesní skupině a jejich vzdělávání. Na konferenci vystupovali hlavní řešitelé projektu rezortního výzkumu MŠMT České republiky *Podpora práce učitelů*. Tohoto projektu se také účastníme jako členové řešitelského týmu. Součástí projektu je kromě jiného vymezení profesních

kompetencí pedagoga, učitele. Vyjdeme-li ve svých úvahách z uvedených výchovně vzdělávacích cílů a funkcí institucí, pak pro oblast našeho zájmu vymezujeme sociální, psychosociální a komunikativní profesní kompetence. Jedná se o ovládnutí vzorců profesního chování a jednání, orientaci ve struktuře lidských vztahů, ovládnutí prostředků socializace, znalosti a dovednosti potřebné pro utváření pozitivního sociálního klimatu ve skupině, dovednost řešit náročné pedagogické situace, dovednost sociální a pedagogické komunikace. Pokusili jsme se pod vedením profesora V. Švece vytvořit modelový příklad předmětů (v naší oblasti profesních kompetencí), které by měla obsahovat pregraduální příprava edukátora, pedagoga, učitele. Akcentovány jsou předměty *Úvod do profese pedagoga (učitele), Sociální a pedagogická komunikace, Komunikace v rodném jazyce, Komunikace v cizích jazycích, Sociální psychologie, Sociální pedagogika a teorie výchovných procesů, Sociologie výchovy, Pedagogická praxe*. Mohli bychom také zmínit, že uvedené kompetence doplňují rovněž tzv. osobnostně kultivující kompetence.

Mohli bychom se dále zamýšlet, diskutovat o jiných přístupech k sociálním kompetencím, uvádět konkrétní projekty, které se je snaží rozvíjet, ale to už není obsahem našeho příspěvku.

Literatura

- A Decade of Reforms at Compulsory Education Level in the European Union (1984 až 1994).
- DELORS, J. *Učení je skryté bohatství*. Praha: ÚIV, 1997.
- GILLERNOVÁ, I., HERMOCHOVÁ, S., ŠUBRT, R. *Sociální dovednosti učitele*. Praha: SPN, 1990.
- HORKÁ, H. Koncepce globální výchovy jako východisko při utváření profesionálních kompetencí budoucích učitelů. In *Připravujeme učitele pro 21. století a vstup do Evropy?* Sborník z konference. Olomouc: UP, 1998, s. 98–102.
- KASÍKOVÁ, H., VALIŠOVÁ, A. *Pedagogické otázky současnosti*. Praha: ISV, 1994.
- ROYAL, M. A., ROSSI, R. J. Individual-Level Correlates of Sense of Community. *Journal of Community Psychology*, 24, 1996, č. 4, s. 394–416.
- ŠVEC, V. *Monitorování a rozvoj pedagogických dovedností*. Brno: Paido, 2000.
- VAŠUTOVÁ, J. Profese učitele. In *Kapitoly ze sociální pedagogiky a psychologie*. Brno: Paido, 1998.
- WALTEROVÁ, E. Proměny funkcí školy a rolí učitelů v kontextu vzdělávací reformy. In *Učitelé jako profesní skupina, jejich vzdělávání a podpůrný systém*. Sborník z konference. Praha: UK, 2001.

KNOTOVÁ, D. Sociální kompetence edukátora. *Pedagogická orientace* 2001, č. 4, s. 35–39. ISSN 1211-4669.

Adresa autorky: PhDr. Dana Knotová, Ph. D., Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, Poříčí 31, 603 00 Brno